

KÖZLEMÉNYEK

Egy magyar táblabíró véleménye az egyetemi sajtó-oktatásról a XIX. század elején. *Javallat Ujjság-Collégyom felől* — a *Tudományos Gyűjtemény* egyik legelső füzetében, az 1818-i VII. kötetben¹ olvasható egy ilyen című cikk. Szerzője HUSZÁR Károly Fejér megyei aljegyző és veszprémi táblabíró, akinek Szinnyei e cikkét nem, de „A tisztí írás alkotásának és módjának sommás tudománya”² c. hatodféléves kis kötetét ismeri.

Más helyen felhívtuk a figyelmet az úgynevezett újságkollégiumok jelentőségére és helyére a sajtóval foglalkozó tudományos kutatások történetében.³ Az erdélyi származású SCHMEIZEL Márton nyomtatásban is megjelent hallei egyetemi előadásai mellett különösen az egykorú magyar alkotó értelmiség körében ismert, folyóiratában sok magyar tárgyú témával foglalkozó August Ludwig SCHLÖZER tűnt ki a XVIII. század egyetemi sajtó-professzorai közül. Az utóbbi kötötte össze egyébként az újságismertető előadásokat „idégenforgalmi” kollégiummal is (. . . nebst einem Reise-Collegio), ami azért érdekes, mert a tudományosan nem nagyon termékeny, nehézkesen fogalmazó HUSZÁR Károlynak egyetlen másik, szintén a *Tudományos Gyűjtemény* ugyanazon évfolyamában megjelent cikke ezt a címet viseli: „Javallatt Utazásra oktató Collégyiom felől”.⁴ Miután HUSZÁR két cikke mellett fennmaradt egyetlen kis könyvében — amelyet egyébként a *Tudományos Gyűjtemény* indulása előtti évben ugyancsak annak kiadója, TRATTNER JÁNOS Tamás hozott nyilvánosságra — német forrásokra (Sonnenfels, Adelung stb.) utal, nem lehet kétséges, hogy sajtó-kollégium iránti javaslata is a hasonló német elgondolásokkal függött össze, nem az úgynevezett Collegium Novorum Publicorum gimnáziumi fokon oktató tárgyával, amely az első, 1777-i *Ratio Educationis*-ban szerepelt csak, az 1806-i ún. *II. Ratio Educationis*-ből már kimaradt s 1818-ig valószínűleg teljesen feledésbe is ment.⁵

A nehézkesen megírt, nyelvi-fogalmazási hibák miatt helyenként alig érthető HUSZÁR-féle kis cikk mindennek ellenére nemcsak azért érdemel figyelmet, mert a már MÁTÉ Károly által legrégebbként idézett magyar sajtóelméleti cikket, BITNITZ Lajosét ugyancsak a *Tudományos Gyűjtemény*-ben,⁶ négy évvel megelőzte — de tartalmára sem érdektelen felhívni a figyelmet. HUSZÁR világosan kimondja azt, ami minden XIX. század közepe előtti „sajtótanítás” hallgatólagos alapja, hogy nem az újságírásra, hanem az olvasásra, az újságok felhasználására való tanítás a cél. „Az Újság olvasás mestersége is oly mesterség, melyet más mesterségek módjára tanulni kell.” Ennek a tanulmánynak

¹ 115—119. l.

² *Magyar írók*. IV. 1456—1457. has. A könyv szerző kiadásában, TRATTNER János Tamás nyomtatásában jelent meg Pesten 1816-ban.

³ *Tények és irányok a magyar tudományos sajtókutatásban*. = *Magy. Tudomány*. 1968. 13. köt. 9. sz. 544—553. l. Vö. még O. GROTH: *Die Geschichte der deutschen Zeitungswissenschaft*. München, 1948. 23. skk. l.

⁴ *Tud. Gyűjt.* 1818. VIII. köt. 122—130. l.

⁵ L. ezekhez MÁTÉ Károly: *Sajtó és nevelés*. Bp. 1947. 5—6. l. DEZSÉNYI Béla: *A Nova Pisoniensia és az újságolvasók a XVIII. században*. = *Magyar Századok*, 1948. 142—163. l. KÓKAY György: *A magyar hírlap- és folyóiratirodalom kezdetei*. Bp. 1970. 10—11. l.

⁶ MÁTÉ Károly: *Sajtó és tudomány*. Bp. 1929. 16. l. DEZSÉNYI Béla: *A magyar hírlapirodalom első százada*. Bp. 1941. Bibliogr. KÓKAY György, i. h.

három célja és a három célnak megfelelő három módszere van, amint az HUSZÁR nehézkesen mozgó fejtegetéseiből kihámozható.

Először úgymond „minden félesztendőnek vagynak Fő történetei, melyekről minden Újság egy ideig beszél, és melyek tárgya a társasági beszélgetésnek. Most a' Frantz, Amerikai vagy más Hábóru, majd Pápa választás, majd Koronázás s a t. körülállásos historiai, geographiai és polgári kifejtetések által, gondolatom szerént, minden illyes megtörténtek a Történet idejekor duplázott gyönyörködést nyujtanának.” Az újságolvasás egyik első polgári célja az újabb, XX. századi amerikai irodalom szerint is a társasági beszélgetés, a társas együttlétben való érvényesülés, a szociális rang tartása — vagy érthetőbben és kevésbé ridegen utilitárius kifejezéssel a holland eredetű kiemelkedő münsteri professor, Prakke által a sajtótudományi irodalomba bevezetett „Sozius-Faktor” fogalma — az eseményekkel s azokon keresztül a korral, a kortárs-emberekkel való együttthaladás, lépéstartás. Az eszköz mármost, amellyel e cél elérhető — HUSZÁR fejtegetéseiből visszatérve — az, hogy az újság-kollégium előadója időnként összefoglalja, magyarázza s egyik újság alapján a másikat helyesbítve „fontos oldaláról megismerteti” az eseményeket. Modern nyelvre fordítva: a sajtóprofesszor végzi el, amit ma az összefoglaló tudósításoktól, a hetilapok, főleg az újabban tért hódító news magazine-ok hírósszefoglalásaitól várunk.

Másodszor — folytatja szerzőnk a célok és eszközök taglalását — az újságok anyagának helyes felosztása, rendszerezése alapján megítélni azok tartalmát. E célból meg kell különböztetni

1. *Tetteket és ítéleteket* — vagyis, ismét mai nyelvre és gondolatmenetre áttéve HUSZÁR szövegét — a tudósítást „köszönettel veszi” az olvasó, de az ahhoz tartozó ítéletet, magyarázatot kritikával kell fogadnia. A kétféle anyag megkülönböztetése az újságon belül az értő újságolvasás egyik titka.

2. *Kitudható és ki nem tudható* tudósításokat — ezen HUSZÁR tulajdonképpen fontos és nem fontos megkülönböztetését érti és itt talán óvatosságból fejezi ki magát ködösen, tudva, hogy amit mond, éppen a nagy tekintélyeket sértheti: „bizonyos jeles inneptartást, sippal, dobbal mu'sikával, egy öreg Fejedelemasszony hurutját, ifju Gróf születését — az író oly hosszasan írja le, és válogatott szókkal, hogy az elmerült olvasó, ha tsak valaki fel nem ébreszti, figyelmét azon tárgyakba annyira megfárasztja, hogy alig marad valamely azután olyanokra a hol rövidebb jól emlékezés van egy újj Kereskedő vagy Pénzügyelletről, a'mely ember életénél kevesebb idő alatt Országokat és embereket változtat.” Árad a modern merkantil polgári szellem a táblabíró szavaiból: alig kell kommentár, amikor a Fejedelemasszony vagy a Gróf ügyeinél értelmesebben látja döntőbbnek a kereskedők „mesterkedéseit”, akik a történelmet igazán formálják.

3. *Igaz és hazug híreket*. Itt körülbelül úgy nyilatkozik az újságíró igazmondási kötelezettségéről, mint több más egykorú forrás: nem lehet mindig a teljes igazságot elvárni az újságtól — de az értő újságolvasó sok lehetőséggel rendelkezik az egyes újságközlemények igazságtartalmának megítélésére. „Nem állíthatta eddig egy újságíró is, hogy mindig igazat írt; mind egynek az rejtett szava: *Relata Refero*. Az Újság-író nem hibás, ha hazug hírt vittat, és legnagyobb gyengeség az ellen mint ollyasok koholója ellen kikellni. Az olvasónak magára kellene vigyázni és az újságot annak tartani, a' minek az Író tartatni kívánja t.i. „,olly hírek és tudósítások gyűjteményének, mellyeket az újság-író legközelebb múlt Posta napon mindenféle tartományokból, mindenféle emberektől, a' mit meg sem szabad neveznie, kapott, a kiknek pontosságáért jót nem áll, és azok igazságának, vagy ahhoz való közelítésöknek határozását az Olvasó ítélő tehetségére biza-kodva elé terjeszti.”

„A Tudós neveti azon köz-sorsú embert — folytatja HUSZÁR — a'ki indulattal vittatja valaminek igazságát, azon okból, hogy az nyomtatva van: és pedig melly gyakran hall-

hatunk tudósokat is valamely Hírt hevesen vitatni azon egy pusztá fundamentomból, mivel az újságba van?"

Az újság igazmondása és az újságíró igazságérzete — mint ezt már SZACSAVY Sándor is érezte⁷ — két külön pólus; közelítésük az újságíró-etika alapkövetelménye, megvalósulása és megvalósíthatósága azonban történelmi—társadalmi—gazdasági feltételek függvénye — főleg a korai kapitalizmus idején. Valóban, itt tud legkevesebb tanácsot adni HUSZÁR az igazságot kereső olvasónak, azaz itt vár legtöbbet a „sajtó-collégium” segítségétől. Érdekes, hogy az újság történelmi keletkezésének és hic et nunc létrejöttének ismerete segít szerinte legtöbbet. „Az újság alkotásának története átölel; azon mód-
nak körülállásos leírása, mikép erednek most⁸ az újságok; azon Források fogásos felosztása, melyekből több újságbeli tudósítások származnak; az elől forduló egyes újságbeli tudósításoknak a' megmutatott rend szerint való megfejtésére tsekélj ítéletem szerint bőven tanítja a' fellyebb említett újság olvasás mesterségét s egyszersmind annak esz-
közölhetőségét”.

A feladat tehát általában nem az újságírás és újságkiadás, hanem az újságolvasás. HUSZÁR a sajtókollégium céljának és szempontjainak kimutatása után rátér arra, kinek és miért szükséges az új stúdium. Itt az egész addigi egyetemi struktúra áttörését, új, a szinte csak napjainkban végbemenő átalakult tudományos képzésnek megfelelő differenciálást javasol.

A „harmadszor” címmel bevezetett utolsó fejezet így kezdődik: „Vagyon olly Polgári pálya (cursus politicus), a melly ámbár még semmi Tudományos-ösveségbe (universitas) különösen nem tanittatik, még is szélesen terjedő és közhasznú, mint az *Istenes, törvényes, orvosi és több tudománypályák*, és szintúgy mint ezek különös Tanítót és Tanítást kíván.” Ezek a HUSZÁR által „polgári tudomány”-nak jelölt szakok nem csak hogy nem tanittatnak tudományos fokon, úgy mint a négy klasszikus fakultás stúdiuma, hanem a klasszikus egyetem által nyújtott tudásanyagból is hiányzanak. Ezek közé tartozik az újságolvasás tudománya is. „Minden a' ki magát tudós sorba számllálja újságot olvas; ritka újság, a' melyben számtalan polgári mesterszavak ne volnának, és pedig olyak, melyeket pusztá szóból senki el nem ért, azok megértése nélkül ki ért valamely tudósítást egészen tökéletesen? a' mi főbb a tudatlan tsoport minden tudósról azt hiszi: hogy az újságokról, világ történeteiről jobban ítélhet mint ő, mely megaláztatása az egész Társaságnak, ha ez a más tárgyakba fő tudós a Világ mindennapi történetéről olly tudatlanul beszéll, mint a Szajkó?”

Mindenkinek tehát, aki „tudósnak”, értsd: akadémikus képzettséggel rendelkezőnek tudja magát, kell ismernie ezeket a modern polgári tudományokat. HUSZÁR egy azóta végbement, de napjainkig tartó haladó egyetemi, felsőfokú oktatási reformot sürget, amelynek során a „státustudományok”, a „statisztika” (a szó régi és új értelmében), de amellet egyik legelsőként „a pénz dolga” is tantárgyként szerepeljen; ezek között a modern tárgyak között kapna helyet az újságkollégium is. És mindezen új tudományoknak, a „köz-hasznú, lelkesítő és méjj polgári tárgyak”-nak leglényegesebbike — HUSZÁR döcögő terminológiájával — „az emberiség egyetlen voltát, a Rendek különbözéseit, a

⁷ *A Magyar Kurír és a cenzúra.* = *Magy. Könyvszle.* 1967. 12—39. 1.

⁸ Aláhúzás tőlem. Hogy a sajtó tudományos vizsgálata nem egyedül az újság munkásainak, sőt nem is egyedül a kutatóknak az ügye, hanem mindazoknak, akiket az újság informálni hivatott, azt *Elvek és tények* c. id. tanulmányunkban hangsúlyoztuk. Alljon e helyen az elismerés és a köszönet is érte, hogy akadt magyar publicista, aki ennek a fontosságát megértette és cikkünkben éppen ezt a sort idézte: „Ha van sajtótudomány, akkor az az olvasás tudománya is, nemcsak az írásé”. *Magyar Nemzet* 1968. szept. 27. A[ntal] G[ábor]: *Sajtó és történelem.* — HUSZÁR Károly mindkettőnket megelőzte.

Nemesség eredetét s több ilyeseket Historiai polgári móddal körülálláson, és mindez megérthetésére s a' közéletben szintúgy, mint más tudományokban használhatólag megmagyarázni."

Talán nincs körülményesebb és nehezebben megérthető megfogalmazása a későbbi politikai gazdaságtannak és a polgári szociológiának. De elgondolkodtató, hogy egy régi táblabíró már ezekben látja a jövő „lelkésítő” társadalomtudományát. És ide, az új, előremutató tárgyak közé helyezi a javasolt sajtókollégiumot. Amely az értő olvasás tudománya elsősorban, mint ilyennek kell a művelését „közhasznúnak”, közérdekűnek tekinteni. Minden akadémikus műveltségű ember, és nem csak a specialisták számára.

A HUSZÁR-cikk szerénységében is legszebb értékelését magától a szerzőtől idézhetjük, igaz, nem itt tárgyalt cikkének, hanem idézett okiratfogalmazási és kezelési kis tankönyve előbeszédének végén: „Ezen munkának írója látszik, hogy akart mondani, és ha mindenben ezen tzelját el nem érhetette is, tsak az volt az oka: hogy az igyekezet nagyobb volt benne az erőnél."

DEZSÉNYI BÉLA

Megjegyzések egy Bajza-vershez. BAJZA József *A királyra* címen számon tartott költeményének hangja, érzelmi vonásai nehezen egyeztethetők össze a költő haladó magatartásával, függetlenségi- és szabadságharcok iránti érdeklődésével,¹ azzal a szerkesztői tevékenységgel, amely egyrészt a szabadelvűség, a demokratizmus és ellenzéki magyarság-szemlélet vonalán építette ki az *Athenaeum* szellemi arculatát,² másrészt a *Történeti Könyvtárban* a forradalmi gondolatok és indítékok tudatosításának szolgálatában jelenteti meg DAHLMANN művét (*Az angol forradalom története*, 1844) a maga és MIGNET alkotását (*A francia forradalom története*, 1845) GAAL József fordításában. Ha nyilvánvaló is, hogy a költemény ihletforrása az 1844-ben szentesített magyar nyelvtörvény és a vallásszabadság némi enyhülése,³ túlzottnak érezzük azt a felfokozott örömet, amelynek nyomán nem méri fel az 1843—44. évi országgyűlés félsikerét, hanem a politikai valóság várható bírálata helyett királymagasztaló hangszerelésben juttatja költői visszaverődéshez a részletpozitívumokat. Az „Áldd meg Isten Ferdinándot” kezdetű költemény szerint a király pusztulásnak indult életünk megmentője, akinek neve legyen felejthetetlen, akinek nevét visszahangozza a Duna és Tisza partja, és isten védelmezze fején a koronát.

Míntha BAJZA maga is érezte volna, hogy költeménye kirí hazafias lírájának eszmerkeretéből, nem vette fel az 1851-ben összegyűjtött művei közé. A verset TOLDY Ferenc adta ki először 1861-ben *A királyra* címmel, alatta az évszám: 1844.⁴ BADICS Ferenc ezt a jegyzetet fűzi a vershez: „Eredeti kézírata a M. Tud. Akadémia kézírattárában. Később Töldynál 1861.”⁵ BADICS Bajza-kiadásának e tájékoztató rámutatása képesán feltűnő jelenségnek kell tartanunk, hogy a verset pontos dátumjelzés nélkül helyezi el az 1844 és

¹ Az *Éjszakamerikai egyesült országok története*. Drezdai tanító HERMANN Ágoston L. fordítása szerint magyarázta VELENCZEI Gábor (Az álnéven megjelent fordítás csak részben Bajza munkája: SZINNYEI: *Magyar Írók* I. 351). Buda, 1836. Előszó. — *Washington élete*. SPARKS Járed után szabadon dolgozta CZUCZOR Gergely. Pest, 1845. Előszó 5. (Történeti Könyvtár IV.)

² LUKÁCSY Sándor: *Az Athenaeum, a szabadelvűség műhelye és terjesztője*. = *Magy. Könyvszle*. 1965. 333—339. l.

³ *A magyar nyelv és nemzetiségről*. 1844. évi II. tc.; *A vallás dolgában*. 1844. évi III. tc. *Pesti Hírlap*. 1844. 799 (nov. 21.). *Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1836—1868. évi törvények*. Bp. 1896. 198—199. l.

⁴ *Bajza összegyűjtött munkái*. Második, bővített kiadás TOLDY Ferenc által. Pest, 1861. I. 121. l.

⁵ *Bajza József összegyűjtött munkái*. Harmadik, bővített kiadás. Életrajzi bevezetéssel és jegyzetekkel sajtó alá rendezte BADICS Ferenc. Bp. 1901. I. 351. l.

1845 között írt költemények között, és nem tünteti fel BAJZA műveinek bibliográfiájában,⁶ holott az autográf kézirat szerint⁷ a vers teljes címe: *A' királyra. 1844-ben.* SZÜCSI József ismét közli az 1844. évszámot, de a megjelenés helyét BADICCSAL megegyezőleg jelöli meg: „Toldy kiadása, 1861.”⁸ Irodalomtörténeti köztudatunk szerint tehát a vers csak három évvel a költő halála után került nyilvánosságra.

A költemény azonban már BAJZA életében megjelent, nem sokkal az 1843—44. évi országgyűlés befejezése után *A királyra 1844-ben* címmel. A verset a DESSEWFFY Emil szellemi-politikai irányítása alatt álló és SZENVEY József szerkesztésében megjelenő *Budapesti Híradó* közölte 1844. december 15-i, vasárnapi számában, a 411. lapon. A vers nyomdatechnikai elhelyezése a konzervatív újság ízlésének és a költemény királydicsőítő kísérőzenéjének találkozásán túl személyi tendenciát is feltételeztet. Az újságszám első lapján közvetlenül a fejléc alatt négy hasábosan szedve, levegős térközőkkel emelkedik a hírlapi közlemények fölé. Mintha ki akarná hívni az összehasonlítást a *Pesti Hírlappal*, mintha azt a gondolatot sugallná: DESSEWFFY és SZENVEY a lapjuk politikai irányzatától távolálló BAJZA versét megkülönböztetett formai tisztelettel tették közzé, ugyanakkor időpontja legnagyobb magyar költőjének, VÖRÖSMARTYNAK *Mit csináljunk?* című költeménye kényszeredettséget tükröző tördeléssel jelent meg 1844. november 10-én a *Pesti Hírlapban*. VÖRÖSMARTY versében hangulati elégedetlensége kap hangot az országgyűlés részleges eredményei láttán,⁹ és a vers a *Pesti Hírlap* említett számának nyolcadik lapján (776) a hirdetések szomszédságában, az *Újdonság* rovatban zsúfoltan szedve, szinte ürügyet kereső bevezető sorokkal lát napvilágot. Lehetetlen nem gondolnunk arra, hogy itt a szerkesztő, SZALAY László a verssel jelentkező VÖRÖSMARTY személyét tekintve keszrű engedményre kényszerült: rést ütött a szépirodalom és a publicisztika szétválasztásáról vallott nézetén, hisz egy hónappal később KOSSUTH elvi álláspontjára hivatkozva helyteleníti DESSEWFFY Emil „irodalmi forradalmát”, hogy JÓSIKA Miklós regényének közlésére készül. SZALAY szerint a „journalistica épen azóta fejlődött ki, mióta Kossuth Lajos a' novellákat 's a' mindenféle versezeteket onnan kizárta.”¹⁰

Felvetődhet a kérdés, mi készíthette BAJZÁT arra, hogy a konzervatív reformerek lapjában tétesse közzé versét, ő, aki addig csak szépirodalmi kiadványokban, folyóiratokban adta közre költeményeit. Feltevésünk szerint a költő elhatározása és a *Budapesti Híradó* között TOLDY Ferenc vert hidat. Ez idő tájt TOLDY már DESSEWFFYÉK politikája mellett köt ki. DESSEWFFY Aurélról 1842-ben mondott gyászbeszéde szinte programvallásnak minősül. Szerinte a reformtörökvések nagyobb eszmei méreteket öltöttek, hogysem azok állami létünkre kedvezően hatottak volna. A haladás gyors menetének következménye „lón, hogy férfiak, kiket tisztelet és hála nélkül említeni nem lehet, szükségesnek láták határt mutatni ki e szellemi mozgalomnak.” DESSEWFFY „az őszinte, határozott, de történeti alap s azon nyugvó érdekek kímélete által mérsékelt haladási fél embere, sőt hőse volt és maradt.”¹¹

TOLDY ideológiai közelségét DESSEWFFYÉK politikai irányához sajtó-kapcsolatuk is dokumentálja. A *Budapesti Híradó* megindulásakor DESSEWFFY Emil szerződést köt

⁶ Uo. 230, 139. 1.

⁷ MTA Kézirattár. M. Irod. Levelezés. 4r. 131. sz.

⁸ *Bajza József művei. Költemények, novella, kritikák.* Kiadja SZÜCSI József. Bp. 1914. 95. 1.

^{8a} A költeményt a *Budapesti Híradó* nyomán a pozsonyi *Hírnök* is közzétette: 1844. 595. 1. (dec. 20.).

⁹ Vö. *Vörösmarty Mihály összes művei.* III. Sajtó alá rendezte TÓTH Dezső. Bp. 1962. 389—90. 1. *Magyar történet.* Szerk. MOLNÁR Erik. Bp. 1964. I. 458—459. 1.

¹⁰ *Pesti Hírlap* 1844. 859 (dec. 19.).

¹¹ TOLDY Ferenc: *Irodalmi beszédei. I. Gyász- és emlékbeszédek 1833—1855.* Pest, 1872. 56. 1.

TOLDYval. Megállapodásuk értelmében TOLDY elvállalja az újság *Tudományos Világ* című rovatának írását, kötelezve magát arra, hogy „tekintettel lesz folyvást, mind tárgyai megválasztásában, mind azok tárgyalásában egy illy nagy közönségnek szánt lap kellékeire és másfelül annak uralkodó szellemére.”¹² Az 1844. július 16-án kezdődő rovatban TOLDY hosszabb-rövidebb cikkekben tájékoztat a tudományos és irodalmi élet időszerű jelenségeiről, közöl bibliográfiai összeállítást, ismerteti az újonnan megjelent tankönyveket, szótárakat, ifjúsági iratokat, leggyakrabban a szépirodalmi műveket. Írásai nem egyszer vezércikként kerülnek a lapba. 1845-ben egyre inkább gyérülnek a közlemények, majd az utolsó negyedben elmaradnak. A szerződés szerint a szerkesztőség a cikkek szerzőjét „fölfedezni nem fogja, a mennyiben a szerző rejtezni akar.” TOLDY él e lehetőséggel. Csak egy ízben jelzi S. F. betűkkel cikkét, amikor néhány héttel BAJZA versének megjelenése előtt a sajtó közömbössége és a közönség részvétlensége miatt a Kisfaludy Társaság Nemzeti Könyvtár-kiadványai érdekében esztétikai cikket ad át a *Híradónak*. A szerkesztőség a kivételes alkalmat arra használja fel, hogy szinte hízelgő megjegyzésével álcázza TOLDY külső munkatársi viszonyát: „Van-e még szükség a mi ajánlatunkra, azok után, miket az érd. beküldő oly lelkesen elmondott, s mik, engedje reménylenünk, visszhang nélkül nem maradandnak?”¹³

TOLDY politikai elhajlása ebben az időpontban még nem tükröződik BAJZA magatartásán, 1844-ből ismert három levelében továbbra is a meghitt barátság közvetlenségével értesíti TOLDYt a *Történeti Könyvtár* szerkesztői ügyeiről, tanácsát kéri, kérdezősködő látogatásokkal kísérletezik.¹⁴ Nyilvánvalónak kell tartanunk, hogy a költő politikai verse TOLDY tanácsára került a *Budapesti Híradóhoz*. Közvetítő szerepére érvként egy későbbi jegyzetét is megemlíthetjük. Talán az ötvenes évek végén a Bajza-kiadás tervével foglalkozva előkészületül bibliográfiai összeállítást vet papírra. Nem emlékszik vissza pontosan a költemény címeire, megjelenése évére, de bizonyára személyes élménye nyomán helyesen idézi vissza a nyomtatott vers leőhelyét. Könyvészeti fogalmazványába ezt az adatot jegyzi be: „[184] 5 . . . Óda a királyhoz. Bpesti Híradó.”¹⁵

A *királyra* című Bajza-vers nem vonzotta az irodalomtörténeti figyelmet. Egyetlen rá vonatkozó magyarázó utalást ismerünk. SZÜCSI József BAJZA költői munkásságának méltatásában egy mondatot szentel a költeménynek: „Loyalis versre hangolja, mikor V. Ferdinánd magyar nyelven nyitja meg az országgyűlést (A királyra).”¹⁶ Az idézet kettős megjegyzésre kötelez. 1. Időbeli adata nem egyezik a vers keletkezése dátumjelzésével; az országgyűlést ugyanis 1843. május 18-án nyitották meg és 1844. november 13-án rekesztették be. — 2. Tartalmi vonatkozása téves tárgyi elemet rögzít.

SZÜCSI Bajza-monográfiájának említett kitétele a költemény második versszakára épül. Igaz, a versszak félreérthető, és SZÜCSI valóban el is vétette a Bajza-strófa értelmezését. A költemény-részlet így hangzik.:

Három század óta Ó az
Egy király maga,
A kinek magyar szavakra
Nyílt meg ajaka.

¹² OLTVÁNYI Ambrus közlése. A szerződés kelte: 1844. július 10. MTA Kézirattár. Tört. 4r. 34. sz.

¹³ *Budapesti Híradó*. 1844. 375 (nov. 29.).

¹⁴ *Bajza József és Toldy Ferenc levelezése*. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta OLTVÁNYI Ambrus. Bp. 1969. 512–513. l.

¹⁵ BAJZA József-re vonatkozó jegyzetek TOLDY Ferenctől 3. MTA Kézirattár. M. Irod. Levelezés. 4r. 131. sz.

¹⁶ SZÜCSI József: *Bajza József*. Bp. 1914. 204. l.

A költő szerint tehát három évszázad óta Ferdinánd az első magyar király, „a kinek magyar szavakra nyílt meg ajaka.” Szűcs e mellékmondat minden elemét a király személyére vonatkoztatja. Márpedig ennek az értelmezésnek ellentmond a történeti valóság. Az 1843. május 20-án a pozsonyi hercegprímási palota dísztermében megtartott királyi ülésen a főkancellár üdvözlő beszéde után „ő felsége a' király elmondván *latinul*¹⁷ kegyelmes trónbeszédét, az ország főkancellárja kezéből átvett kegyelmes kir. előadásait pecsét alatt az ország primásának átnyújtotta.”¹⁸ FERDINÁND csak az utolsó rendi országgyűlést nyitotta meg és zárta be magyar nyelvű beszéddel az 1844. évi nyelvtörvény kötelező hatása alatt.¹⁹

BAJZA verssorait más irányból kell megközelítenünk. FERDINÁND a maga személyével kapcsolatos hivatalos érintkezésben ragaszkodott a latin nyelv használatához. Az 1832—36. évi országgyűlés utolsó előtti országos ülése KLAUZÁL Gábor kezdeményezésére elhatározza, hogy az alsó tábla a királyt az országgyűlés berekesztésekor magyar nyelven üdvözlí. A nádor azonban közli a rendekkel „a felség ama parancsát, hogy a bevett szokás szerint *mostanság* hozzája intézendő beszéd deák nyelven mondasson.”²⁰ S mi történt az 1843—44. évi országgyűlés kezdetén? A király Pozsonyba érkezik. Fogadásakor „azon országos küldöttség, mely a' végett a' tegnapelőtti első országos ülésből kirendelve volt[,] az ország primása szónoklata mellett a' következő *magyar beszéddel* üdvözlé: »Felséges császár és apostoli király, legkegyelmesebb urunk! . . . «²¹ Majd másnap a trónbeszéd elhangzása előtt „Az ország főkancellárja gr. Majláth Antal ő excellentiája *hazai nyelven* ekkép szólott: Ő felsége legkegyelmesebb urunk 's királyunk vele született boldogító öntudatának legedesebb örömeit élvezí . . . »²²

A Bajza-vers második szakaszának helyes értelmezése szerint tehát nem FERDINÁND beszélt magyar nyelven, hanem 1843-ban első ízben „nyílt meg ajaka” őt üdvözlő magyar szavakra, válaszolt először, ha mindjárt latinul is, hozzá intézett magyar nyelvű beszédre. A magyar nyelv reformkori sorstörténetének e mozzanata lett aztán egyik ihlet-teremtő motívuma BAJZA királymagasztaló versének.

ZSOLDOS JENŐ

Gárdonyi Géza és a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára. Az OSZK irattárának 1899. évi 603-as aktacsomagjában irodalomtörténeti vonatkozású levelek találhatóak. Az első levél így szól:

Igen tisztelt Uram.

Én már két esztendő óta történelmi regényírással vesződöm. Egy kis vagyon ráment már azokra a könyvekre, amelyekből úgy ahogy össze tudtam állítani annak a kornak a képét, amelyben az alakjaim mozognak.

Egész életemben elvem volt az, hogy könyvet nem kértem kölcsön, de minél több könyvet veszek, azt látom: annál több kell. Kénytelen vagyok azt cselekedni, amitől eddig legjobban irtóztam: a nemzet könyvtárából kérni, ami kapható.

Kérem alázatosan méltóztassék értesíteni, hogy kaphatok-e, s milyen feltételekkel a M. N. Múzeum könyvtárából időnkint történelmi könyveket? Menyit kaphatok egyszerre? Menyi időre? Kell-e biztosítékot tennem, s menyit?

¹⁷ Én emeltem ki. Zs. J.

¹⁸ *Pesti Hírlap* 1843. 344 (máj. 25.).

¹⁹ SZEKFÜ Gyula: *A tizenkilencedik és huszadik század.* HÓMAN—SZEKFÜ: *Magyar történet VII.* 224. l.

²⁰ BALLAGI Géza: *A nemzeti államalkotás kora. A magyar nemzet története.* Szerk. SZILÁGYI Sándor. Bp. 1896. IX. 405. l.

²¹ *Pesti Hírlap* 1843. 342 (máj. 25.).

²² Uo. 344

Mint hogy Igazgató Ur nem ismer engem, s bizonyára tájékoztatja magát, mielőtt nekem felelne, vagy feleltetne, a Múzeumban levő ismerőseim közül méltóztassék megkérdezni: Szinnyei bácsit, Erdélyi Pál, Esztergár és Kereszti urakat.

Nekem most ezek a könyvek kellenének:

1. Ipolyi Kisebb munkái III.ik kötet. 2. Arch. Ért. 1890. évf. 3. Salamon F. Török hódítás kora Magyarországon. — S kellene egy kosztúmtani munka a XVI.ik századbeli török hadseregről.

Magamat szíves jóindulatába ajánlva vagyok tisztelettel

kész szolgálója
Gárdonyi Géza

1899 IX. 27.

A történelmi regény, melyet GÁRDONYI említ, minden kétséget kizáróan az *Egri csillagok*, mely 1901-ben jelent meg. Ez GÁRDONYI első nagyobb műve, előtte újságírással, szerkesztéssel foglalkozott, érthető tehát, hogy könyvtári ismerősei közül SZINNYEI Józsefet és KERESZTI Istvánt is megnevezi, akik akkor a Hírlaptár tisztviselői voltak.

FEJÉRPATAKY, a könyvtár igazgató öre GÁRDONYI levelének kézhezvétele után azonnal válaszolt, mégpedig elutasítóan, ahogy akkor — a könyvtár szabályainak megfelelően — minden magánszemélytől érkező kölesönzési kérés teljesítését megtagadta.

Tekintetes Gárdonyi Géza úrnak

Eger

Folyó hó 27-én kelt becses soraira szerencsém van a következő felvilágosítást adni:

A Nagyméltóságú Minister úr által kiadott Nemz. Múzeumi szabályzat 53 §-a értelmében „Múzeumi könyveket a vidékre kivételes esetekben, s csakis közhatóságok és nyilvános közművelődési intézetek hivatalos megkeresésére és jóállása mellett lehet kölcsön adni.” Ha tehát a Széchényi Orsz. könyvtárhoz valamely egri hatóság vagy közművelődési intézet, pl. főgymnáziumi vagy egyéb iskolai igazgatóság, érseki lyceumi könyvtár stb útján méltóztatik fordulni, a kérés teljesítésének nincs semmi akadálya.

A becses levelében felsorolt könyvekre nézve bátor vagyok megjegyezni, hogy Ipolyi Arnold munkái, az Archaeologiai Értesítő és Salamon Ferencztől a Török hódoltság kora Magyarországon, az egri lyceum rendkívül gazdag és kitűnően rendezett könyvtárában kétségtelenül megvannak s így azoknak elküldése talán nem lesz szükséges.

Kiváló tisztelettel

Budapesten, 1899. szept. 29.

Fejérpataky

Az elutasításra GÁRDONYI egy újabb levéllel válaszol, melyben nem annyira a könyvtárat, mint inkább a FEJÉRPATAKY által citált múzeumi szabályzatot marasztalja el és tartja sérelmesnek.

Igen tisztelt Igazgató úr,

Köszönöm, hogy kérésemre postafordultával válaszolni méltóztatott. Az idézett miniszteri rendelet megfoszt engem és minden író, aki Kőbányán és Óbudán túl lakik az országos könyvtár használatától. Mert sem én nem fordulhatok az iskolai és egyéb hatóságokhoz, sem azok nem ismerhetik dolgunknak, hogy értem kezesskedjenek, s nekem közvetítsenek.

Ezen a rendelkezlen Uram változtatni kell, és én írok is a minister úrnak, hogy ezt a pontot korigálja.

A mi a liceumi könyvtárt illeti, az zárt könyvtár, papi könyvtár s privát könyvtár, — nem kérhetek belőle könyvet. Köszönöm azonban szíves figyelmét, hogy említeni méltóztatott.

Tisztelője és kész szolgálója
Gárdonyi Géza

1899 X. 1.

Gárdonyi valóban írt a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak, melyre a következő levél, illetve jelentés a bizonyíték, melyben FEJÉRPATAKY részletesen megindokolja álláspontját. (A jelentésnek egy impurum példánya található az iratok között FEJÉRPATAKY kézírásával, megszólitás, dátum és aláírás nélkül.)

„A világ összes könyvtáiraiban elfogadott elv, hogy a könyvtár székhelyétől távolabb eső helyekre csakis könyvtárak megkeresésére, azok jóállása mellett s a könyvtár helyiségeiben való használatra lehet könyveket kölcsön adni.

Ez az elv jön alkalmazásba a Nemz. Múzeum szabályzatánál is.

A művelt nyugati nemzeteknél eszébe sem jutna senkinek, a legelső tudományos tekintélynek sem, hogy idegen könyvtártól a maga részére könyvek elküldését kérje: természetnek találja, hogy ily esetben valamely könyvtár közvetítését kell igénybe vennie.

Ebben nincs semmi dehonestál, semmi bizalmatlanság. Csak beteges érzékenység, vagy (kivált magyarországi ún. íróknál gyakorta előforduló) önhittség láthat ebben valami lealázót.

Mióta a bécsi udv. könyvtár megbecsülhetetlen értékű Iordanes-codex Mommsen charlottenburgi lakásán a lángok martaléka lett: nincs arra eset, hogy idegen helyre, magánfél lakására küldje el egy könyvtár valamely könyvét. A párizsi Bibl. Nat. nyomtatványokat éppenséggel nem ad ki helyiségeiből: kéziratokat igen, de csakis könyvtárak hivatalos megkeresésére. A londoni Brit. Muzeumból semmi körülmények között sem lehet kiadni valamit.

Országos, nemzeti könyvtáraknál a jelenleg uralkodó elv, hogy a könyvtár első sorban conservál és ezzel kapcsolatban saját helyiségeiben mindenkinek a legnagyobb liberalitással rendelkezésre bocsájt mindent. Arra kell törekedni, hogy a belső használat módja mennél egyszerűbb, a használat ideje mennél hosszabb legyen; a kikölcsönzés pedig mennél ritkábban forduljon elő.

Tömeges kikölcsönzésnél a könyvtár nem vállalhat semmiért garanciát.

A Gárdonyi úr által kért könyvek oly közönségesek, hogy azok az egri lyceumi könyvtárban okvetlenül megvannak, hisz Ipolyi egri kanonok volt. Azon szeszély miatt, hogy Gárdonyi úr nem akar az ottani, nyilvános jellegű, bárki által használható könyvtárhoz fordulni, a Nemz. Múz. nem veheti ki a használatból pl. az Arch. Értesítőt vagy Salamon Fer. művét, melyeket itteni olvasók úgyszólván naponként használnak.

Nincs semmi ok, hogy a Nemz. Múzeumi szabályzat illető pontján változás történjék. Komoly tanulmányozás esetén bárki használhatja vidéken is a Múzeum könyveit, ha annak, az illetőre nézve éppen nem terhes garantiális eljárásnak veti alá magát, melyet a könyvtári nemzetközi gyakorlat évtizedek óta megállapított s a mely intézetünknel is évtizedek óta szokásban van, a nélkül, hogy ellene eddig legkisebb kifogás merült volna föl.”

Az ügy további sorsáról nincs anyag az irattárban, de minthogy a kölcsönzésre vonatkozó rendelkezéseket nem változtatták meg, és a későbbiek folyamán semmi nyoma nincs annak, hogy GÁRDONYI megkapta volna a kért könyveket a könyvtártól, feltételezhető, hogy a minisztériumtól is elutasító választ kapott.

A minisztérium az aktát — mint elintézett ügyet — október 21-én küldte meg a könyvtárnak.

A könyvtár eljárását — bármily előkelő helyet foglal el GÁRDONYI a magyar irodalomban — nem lehet akadékoskodásnak minősíteni. A nemzeti könyvtárnak valóban a megőrzés volt az elsőrendű feladata és az ma is, nem pedig a könyvtár falain kívül jelentkező olvasási igények kielégítése. Beláthatatlan következményekkel járt volna a kölcsönzési tilalmak feloldása a könyvtár anyagának épségére nézve.

Másrészt a könyvtár mindig igyekezett minden igénynek eleget tenni, amely hivatalos szerv, főleg iskolák, alispáni, polgármesteri hivatalok, vidéki nagykönyvtárak közvetítésével érkezett, erre bizonyíték az az évi nyolevan—száz levél, melyet az irattár évről-évre tartalmaz. Korlátozásokat csak a hírlapok kölcsönzésével kapcsolatban állapított meg a könyvtár, mivel a postai szállítás következtében a nagyalakú hírlapok jobban rongálódtak.

Végül perdöntő FEJÉRPATAKYNak az az érve is, hogy annyira gyakran használt anyagot, mint az *Archaeologiai Értesítő*, nem vonhat ki a használatból feltételezhetően hosszabb időre, hiszen akkor még nem volt mód a többpéldányos gyűjtésre olyan arányban, mint ma. A könyvtár csekély dotációja még azt sem tette lehetővé, hogy a más úton be nem érkező anyagot megvásárolja, nemhogy többpéldányok beszerzésére jutott volna.

ILLYÉS KATALIN

Az Eger városi nyilvános könyvtár alapítása. Egy-egy nyilvános könyvtár megalapításának története s annak körülményei joggal mindig érdeklődésre tarthatnak számot. Kívált áll ez olyan jelentékeny kultúrcentrum, mint éppen Eger városa esetében.

Most, amikor az egri városi könyvtár a közelmúltban átvette az egykori egri nagypréposti szép barokk palotában újjászületett otthonát, joggal merült fel sok könyvbarátban a kérdés: vajon a felszabadulás előtt volt-e városi nyilvános könyvtár Egerben? Mind-egyedülig úgy volt ismeretes, hogy a városban közkönyvtár megalapítására annakelőtte nem került sor. Levéltári kutatás során azonban sikerült megállapítani, hogy Egerben az első nyilvános városi könyvtárat elvileg (!) 1921-ben alapították, — méghozzá irodalmilag igen érdekes személyek.

GÁRDONYI Géza két fia, Sándor és József 1921 március utolján, vagy április első felében Eger városához intézett levelükben, — amelyet azonban sajnos nem őrzött meg a levéltár, — „a létesítendő városi könyvtár részére 200 kötetet ajánlanak fel.”

A városi képviselőtestület 1921. április 30-i közgyűlésén foglalkozott a jelentékeny ügygel. Az előterjesztést a városatyák kétségtelen örömmel fogadták, majd a következő „véghatározatot” hozta a város legfelső közigazgatási szerve, melyet részben érdekessége, részben pedig e korszakra jellemző volta miatt maradéktalan teljességgel közlünk:

„A képviselőtestület az állandó választmány javaslata alapján Gárdonyi Sándor és dr. Gárdonyi József Uraknak, fölöttébb értékes ajándékaért a város közönségének, hálás köszönetét tolmácsolja.

Kimondja egyszersmind a képviselőtestület, hogy a magyar kultúra fejlesztése érdekében, egy városi nyilvános könyvtárat állít fel: annak első alapjául a Gárdonyi Sándor és dr. Gárdonyi József urak által felajánlott 200 kötetből álló adományát helyezi el, s utasítja a tanácsot arra, hogy a város anyagi erejéhez és lehetőségéhez mérten fejlesztendő városi könyvtár kiadásainak fedezésére az elkövetkezendő évek költségvetéseiben, a jelzett körülmények figyelembevételével meghatározandó összeget állapítson meg.

Miről a képviselőtestület a városi tanácsot az ügyiratok kapesán, az adományozókat pedig hálás köszönetének kifejezése mellett átiratilag értesíti.

Indoklás.

Úgy a város hatóságának, mint a nagyközönségnek régi óhaját képezte az a vágy, hogy a város hozzájárulásával, illetve a város anyagi lehetőségének kihasználásával, egy nyilvános városi könyvtár állíttassék fel.

A képviselőtestület, fentebbi elhatározásánál ma kétszeres jelentőséggel bír az elhatározás egyrésztől azért, mert a mai óriási anyag-, és munka-bérek okozta drágaság, amely előre láthatólag csak lassú lépésben fog csökkenni, — a lelkek nemes művelését az intellektuális osztály vagyontalan tagjai részére majdnem lehetetlenné teszi, de jelentőséggel bír másrésztől azért is, mert a megmaradt csonka Magyarország legelső feladatainak egyikét képezi a magyar kultúra fejlesztése, erősítése, támogatása és terjesztése. Ez a fegyver, amely a mindenéből kifosztott és területileg szétdarabolt ország magyarságának kezében utolsónak még megmaradt, s ez ad a megcsonkított országnak reményt arra, hogy az elszakított országrészek azonos anyanyelvű, érzelmű, hazafias lakossága az anyaország kultúrájába ismét bekapcsolódva, örökre nem veszhet el.

Végtelen öröme szolgál a képviselőtestületnek az a körülmény, hogy a jelen határozattal felállítani rendelt nyilvános városi könyvtár alapjaihoz az első köveket a legnagyobb élő magyar írónak gyermekei adták, s hogy azok között helyet foglalnak azok a művek is, melyeknek egyikében a legnagyobb élő magyar író ennek a sokat szenvedett városnak az apothéozisát oly szépen és oly felemelően örökítette meg.

Jelen véghatározat ellen, a kihirdetéstől számított 15 nap alatt, Heves vármegye törvényhatósági bizottságához intézendő fellebbezésnek van helye.”¹

A közgyűlési határozatot az érvényben volt közigazgatási rendelkezések értelmében „Hirdetmény”-ben is közzé tették a következő szöveggel:

¹ Heves megye Levéltára. Eger Város Levéltára. 1921. évi képviselőtestületi közgyűlés jegyzőkönyve. 4183 kgy./179/1921. szám.

„Eger város képviselőtestülete a mai napon tartott közgyűlésén nyilvános városi könyvtár felállítását határozta el.”

— A határozat elleni fellebbezés határidejét május 15-ében jelölték meg.²

A városi képviselőtestület a korszakra jellemző módon a kétségtelenül fontos lépés — városi nyilvános könyvtár felállítása kapcsán — csak az „intellectuális osztály” művelődésére gondolt, s az igen jelentékeny számú hátyai parasztság, az értelmiség közé nem sorolható igen erős kispolgári réteg, s a munkásság igénye kielégítésének szükségességét nem is említette, s így azokat eleve mintegy kizárta a tervezett városi könyvtár élvezetéből. A város urai éppen 1921-ben hangsúlyozott irredenta szövegeket is hangoztatnak. Ez a néhány sor rendkívül jellemző képet fest e korszak egri városvezetésének szemléletéről.

Miután fellebbezés a véghatározat ellen természetesen nem érkezett, a Városi Tanács GÁRDONYI Sándorral és DR. GÁRDONYI Józseffel „ajándékozási szerződés”-t kötött, amelyet azután „jóváhagyás végett” a városi képviselőtestületi közgyűlés elé terjesztett.

1921. november 30-án került tárgyalás alá ismét a Gárdonyi-féle könyvajándék sorsa, illetve a nyilvános városi könyvtár felállításának ügye, s ott azt véghatározattal meg is erősítették.³

Ezzel az utolsó törvényes akttal tehát 1921. november 30-án az Eger városában felállítani határozott nyilvános könyvtár megalapítottnak tekinthető.

Sajnálatosan azonban az adományozók, illetve a kétségtelenül mögöttük álló író nemes kezdeményezése elsikkadt az akkori kisváros hangadóinak kulturális igénytelensége és érdektelensége szürke homályába s egészen a felszabadulás utáni évekig nem is nyílt nyilvános könyvtár Egerben.

A város, a közkönyvtáralapítási céllal adományozott 200 kötetből nem nyilvános könyvtárat szervezett, hanem — a képviselőtestület véghatározatát megszegve — csupán a városi tisztviselők részére alakított ki könyvtárat.

Rendkívül tanulságos lenne ismernünk a GÁRDONYI-ajándékban szereplő, kötetek íróinak és műveinek lajstromát, azonban erre vonatkozóan semmiféle irat, kimutatás, vagy leltár nem maradt fenn levéltári megőrzésben.

Valószínűleg közel járunk az igazsághoz, amikor a kötetek java részét a GÁRDONYI-nak küldött különböző szerzői tiszteletpéldányokból összeállítottnak tekintjük, — de azzal a megjegyzéssel, hogy abban kétségtelenül helyet kapott GÁRDONYI Géza munkáinak néhány kötete is. Erre utal a városi közgyűlés véghatározatának indoklásában is, külön kiemelve közülük az *Egri csillagok* köteteit.

Az író a részére fölösleges könyveknek ezen értékes felhasználási módjáról így vallott 1905-ben, egy KÜRTHY Emilhez intézett levélben: „Ami könyvet időnként kielejteztek kórházi könyvtáraknak adom.”⁴ GÁRDONYI részére ugyanis meglehetősen szűk lakásviszonyai nem engedék meg, hogy a sok különböző íróktól kapott tiszteletpéldányokat megőrizze. Egyébként a GÁRDONYI emlékházban őrzött hagyatéki könyvtárban található s az író által megőrzött tiszteletpéldányok java része nincs fel sem vágva.⁵ Az egri író, a címére özönlő kötetek felhasználásával egyre duzzadó könyvtára állományának észszerű és többszörös apasztása keretében kerített sort 1904-ben az egri Irgalmasok Kórháza betegeit szolgáló könyvtárnak a megalapítására. Ezt az igazán becses céllal létesített,

² Ld. 1.

³ Heves megye Levéltára. Eger Város Levéltára. 1921. évi képviselőtestületi közgyűlés jegyzőkönyve. 6723 kgy./617/1921. szám.

⁴ Dobó István Vármúzeum (Eger) — Gárdonyi-hagyaték.

⁵ Dr. KOROMPAY János muzeológusnak, a Gárdonyi-hagyaték kezelőjének szíves közlése.

— s adományozójáról „Gárdonyi Könyvtár”-nak nevezett 100 kötetes gyűjteményt azután 1905-ben további 100 kötetrel gyarapította.⁶

Általában nem ismeretes, hogy GÁRDONYI Géza milyen lelkes apostola volt a könyvtárak létesítésének. Így különleges jelentőségű az 1918. november 7-én (!) a „kultúrminiszterhez”, kedves barátjához intézett terjedelmes levele, melyben életrevaló népművelési javaslatait terjesztette elébe. A levélben külön is megemlékezik a „Népkönyvtár”-akról, jelentőségükről, könyvvállományuk revíziójáról, részükre jó könyvek „válogatásáról” és „iratásá”-ról.⁷

*

Az elvetélt egri városi nyilvános könyvtár helyett életre hívott városi tisztviselői könyvtár sorsára vonatkozóan néhány érdekes adatot sikerült feltárnom. Eger város levéltárában megőrizték ugyanis a kinyomtatott költségvetési előirányzatokat, amelyekből az 1928 és 1944 közötti esztendőkre becses adatok nyerhetők.⁸

Az alábbi táblázatban ismertetjük a polgármester által javasolt s a felettes szervek által jóváhagyott könyvtári költségvetési tételeket, valamint az abból ténylegesen fel is használt összegeket („zárlati eredmény”). (A tételek pengőben.)

Költségvetési év	Polgármester által javasolt összeg	Jóváhagyott összeg	Felhasználást nyert
1928	?	?	3108,44
1929	?	1600	1722,66
1930	1600	1600	934,91
1931	1600	1600	1167,91
1932	600	600	632,25
1933	600	600	802,76
1934	1000	1000	980,20
1935	1000	1000	1245,22
1936	500	500	584,55
1937	300	800	757,00
1938	800	800	686,20
1939	800	800	877,08
1940	800	300	257,50
1941	300	300	166,45
1942	300	300	263,80
1943	300	300	?
1944	1000	?	?

Láthatjuk tehát, hogy 1929 és 1943 között 300 pengőtől 1600-ig ingadozott a könyvtárra szánt költségvetési összeg, — azzal a kiegészítéssel, hogy 1932-től, de kivált 1940-től hirtelen megapaszották a költségvetési fedezetet. Az 1940-től szereplő évi 300 pengő pedig már szinte nevetségesen alacsony összeg volt a magát büszkén „Magyar Athén”-nak nevezett megyeszékhely városi tisztviselői karának könyvtára fejlesztésére.

Szembeszökő, hogy a város már 1936-ben az előző esztendei 1000 pengőt 500-ra, majd pedig 1937-ben 300 pengőre mérsékelte. Az előbbi esetre Heves vármegye alispánja is felfigyelt, és a költségvetési jóváhagyás során e tételt 800 pengőre emelve hagyta jóvá.

⁶ *Egri Újság*. 1904. április 13. *Egri Újság*. 1906. január 3. SUGÁR István: *Gárdonyi Géza, mint az egri kórház könyvtár alapítója*. = *(Heves megyei) Népiújság*. 1969. május 17.

⁷ Ld. 4.

⁸ Heves megye Levéltára. Eger város Levéltára. Iratok. V.—73b/2. és V.—73b/3. Eger rendezett tanácsú város költségvetési előirányzatai az 1930—1944. évekre vonatkozó kötetekben.

Igen jellemző az az eset is, amikor az 1930. évi költségvetésben a polgármester az előző esztendei 1600 pengőt állította be a költségvetési előirányzatba, de azt az egri városatyák erősen mérsékeltek (sajnos nem ismerjük milyen mértékben), úgy hogy azt csak az alispáni rendelet állította ismét vissza.⁹

A könyvtár iránti érdeklődés 1937-től való hanyatlásának félreismerhetetlen jele, hogy ettől kezdődően öt éven át nem vásároltak annyi könyvet, mint amennyire fedezetük volt.

A városi tisztviselők könyvtárának sem kötetszámát, sem pedig összetételét nem ismerjük. Abból a néhány kötetből következtetve, amely a könyvtár 1950 körüli feloszlata során az akkori megyei levéltár könyvtárába került, arra lehet következtetni, hogy természettudományos ismeretterjesztő munkák is helyet kaptak a polcain.

A könyvtár történetének teljességéhez tartozik, hogy állványkészlete a feloszlítás után a megyei levéltárba került, s a mai Heves megyei Levéltár igazgatói irodájában található.

Sajnálatos, de ugyanakkor bizonyos mértékig jellemző az a körülmény, hogy bár 1921-ben felállítani rendelték a városatyák az egri nyilvános könyvtárat, de annak elmaradását a későbbi esztendőik során egyikük sem kifogásolta, vagy a helyi sajtó sem tette szövé. A GÁRDONYI-fiúk nemes célzatú adománya, illetve az általuk elindított kezdeményezés nem szolgálta a város olvasni vágyó lakossága egészének érdekeit és szükségletét. Ez azonban nem von le az e korszakban párját ritkítóan példamutató kezdeményezés kulturális és népművelési jelentőségéből semmit, csak további adalékkal gazdagítja e kor városvezetőinek kultúrpolitikai „törekvéseiről” már eddig is alkotott ismereteink körét.

SUGÁR ISTVÁN

Elsüllyedt folyóiratok: É l ő s z ó. 1927. október 15-én indult az *Élőszó* című, kéthetenkénti megjelenésre szánt irodalmi és kritikai folyóirat. Felelős szerkesztője BARABÁS Pál, szerkesztői KODOLÁNYI János és NEMES Dénes voltak. A folyóirat keletkezéséről keveset tudunk. Ha a nemzeti könyvtár hírlaptára meg nem őrzi a kötelepéldányt, talán teljesen elsüllyedt volna. Majd fél évszázad múltán is frissen, „élőn” szól a régi *Élőszó*.

ILLÉS Endre, a lap egyik munkatársa ma is jól emlékszik a kezdeményezésre. Mint mondja, azok a fiatal írók, akiket MIKES fedezett fel és az Est-lapokhoz szerződtetett úgy, hogy időnként egy-egy novellát adnak, elhatározták, hogy folyóiratot indítanak. BARABÁS Pál és NEMES Dénes szereztek valami kis pénzt, így tudták elindítani a lapot. A pénz azonban hamarosan elfogyott, a folyóirat megszűnt.

PAP Károlyné emlékezete szerint NEMES Dénes nagyon rátermett lapterjesztő volt: „Mikes bácsi nagyon kedvelte s egyizben azzal tüntette ki, hogy egy novelláját közölte a Pesti Naplóban. PAP Károly — akiről mindenki tudja, hogy igen zárkózott természetű volt — kicsit barátkozott vele . . .”

FODOR József¹ így emlékszik vissza a több mint négy évtizeddel ezelőtt született folyóiratra:

„ . . . 1927-ben a New Yorkból a József körüti Spolarich kávéházba való átvándorlásunk idején néhányan elhatároztuk, hogy lapot alapítunk. Ültünk a szép és csöndes, nagy kávéházban, Gelléri Andor Endre, Kodolányi János, Pap Károly, Szegi Pál, Barabás Pál film- és színműíró, Nemes Dénes novellaíró, Kőrös Andor, a Forgószél írója, Kemény László festő, olykor Szabó Lőrinc (aki Mikses pénzával a hamar megdicsőült Pandorát csinálta volt), Erdélyi József, . . . Kodolányi antifasiszta cikksorozatokat forgatott akko-

⁹ Heves megye Levéltára. Eger Város Levéltára. Iratok. V. — 73b/2. alatt az 1931. év költségvetési előirányzatban tett indokló megjegyzés.

¹ *Emlékek a hőskorszakból*; Budapest 1964. Magvető, 175 — 178. 1.

riban az agyában (ezeket publikálta is aztán), én meg a Mab királynő, Shelley eme szélsőséges-anarchista, nagy költeményének fordítására készültem; no, de mit részletezzük, megvoltak valamennyiünknek a tervei, csak «lap kell, egy lap kell, hiába» — szoktuk mondani, a rossz jelent sarkából kifordítandó, harcos-megváltói elképzeléseinkben. A címben már hetekkel előtte megállapodtunk; azt hiszem, Kodolányi ötlete volt, hogy «Élőszó» legyen.

Ülünk egyszer, mint rendesen, a kávéházban; Szegi Pál, Pap Károly, Gelléri, Nemes Dénes, Barabás Pál van rajtam kívül jelen — tanakodunk. Nemes Dénes, ez a képességes novellairó, arcban, mozdulatokban, fölényes beszédmodorban igen elegáns megjelenésű férfiú, amikor pénzszerzési ötleteink, a tervek minden özöne és végső habocskája leperregvén, szárazan vergődtek immár, feláll, ünnepélyes képpel körülnéz, és azt mondja:

— Uraim, meglesz a pénz . . .

— A pénzt Krausz Simi adja — jelentette ki Nemes Dénes, mint aki egy bevégzett ténnyt jelent be, és leült. Egyébként Krausz Simi, a híres és fogalomszerű plutokrata adta a pénzt annakidején az Est alapításához Miklós Andornak, aki azelőtt hirdetési ügynök és lírai költő volt . . .

Simi egy zöld csekklapra ráírt egy összeget, és átnyújtotta a «tégglácskát», amivel hozzájárul egy szép vállalkozás épületéhez.

Aztán megindult a munka. Barabás Pál, a lap főszerkesztője már előre bejelentette a kávéházban az igényét húsz asztalra, mert mint mondta, egy nagy lap indul másnap, itt, a Spolarichban.

Minden asztalnál ült is másnap valaki; írtuk, szerkesztettük a lapot, «a mi lapunk»-at. . .

De itt is beteljesedett az akkoriban oly aktuális közmondás, amely szerint: ember tervez, isten (azaz hogy a rendőrség) végez. A közlemények és a lap szelleme miatt azonnal megvonták a terjesztést . . .

Az első szám vezető írása KODOLÁNYI János *Konstruktivistai irodalom avagy: a természetek élete*. Ezt követi ILLÉS Endre *Tíz perc* című kis elbeszélése, ERDÉLYI József és FODOR József versei, BARABÁS Pál novellái, NEMES elismerő írása FODOR József első verseskötetéről (*Lihető erdők*, Athenaeum 1927.). Figyelemreméltó a kritikai rovat is (ILLÉS Endre, SZEGI Pál írásai).

Az összevont 2—3. szám KODOLÁNYI-nak HUSZÁR Károlyhoz intézett *Memorandumával* kezdődik. FODOR József SHELLEY-fordítással, KÖRÖS Andor drámával szerepel. Versek találunk ERDÉLYI József, KUTI László és SIMÁN Erzsébet tollából. KODOLÁNYI az antiszemitizmus ellen írt szatíráját.

Utoljára hagytuk az *Élőszó* két olyan írását, melyek egyike sem jelent meg kötetben. Az 1. szám őrzi PAP fájdalmasan-játékos, csonkán maradt elbeszélését *Emberek a művészetben* címmel; a 2—3. szám pedig a húszesztendőS GELLÉRI Andor *Ünnep* című kis remekművét, melyben élet és álom, valóság és mese vegyül művészi harmóniában.

A „rossz jelent sarkaiból kifordítani” akaró tehetséges fiatal magyar írók folyóiratát — ugyanúgy, mint elődeit és utódait — halálra ítélte a korszellem, megsemmisíteni mégsem tudta.

MGY.

Bortnyik Sándor Plakát című folyóirata (1933). A plakát, az alkalmazott grafikának ez a sajátos műfaja modern értelemben (mint árureklám, valamint a politikai és kulturális propaganda eszköze) lényegében a kapitalizmus szülötte. Jelentősége és fejlődése részben az árutermelés fokozódása, részben a nyomdatechnika rohamos fejlődése következtében nőttön nőtt. Úgy hazánkban, mint külföldön nagyobb mértékben a századfordulón fordult feléje a figyelem és első művelői külföldön is (CHÉRET, BONNARD, STEINLEIN, TOULOUSE-LAUTREC stb.), hazánkban is (FERENCZY Károly, RIPPL-RÓNAI József, FÉNYES Adolf stb.) neves festőművészek voltak. BORTNYIK Sándor — egyéb művészeti tevékenységével párhuzamosan — fiatal kora óta foglalkozik plakátművészetrel. Stílusának kialakításában a Bécsben, Berlinben, Weimarban eltöltött emigrációs évek, a weimari Bau-

haus-szal és a berlini Sturm-mal való kapcsolata döntő hatással jelentkeztek. Hazatérése óta (1925) egymás után készítette korszerű, magas művészi színvonalú plakátjait és mint az 1928—1938 között általa szervezett Műhely nevű reklámművészeti iskola alapítója és tanára alkotásain kívül pedagógiai munkásságával is nagy hatással volt a két háború közötti magyar plakátművészetre.

Bár művészeti folyóirataink — főleg a *Magyar Iparművészet* — állandó figyelemmel kísérték a plakátművészetet és a két világháború között megjelent reklámszakfolyóiratunk¹ is nem egy értékes cikket szentelt a plakátnak, mindez, a nyugati művészeti szakirodalomhoz viszonyítva, mennyiségileg is, minőségileg is kevés volt. Ennek elsősorban az egyoldalú szemlélet volt az oka. Művészeti folyóirataink csak a művészet, reklámszakfolyóirataink csak a gazdasági szempontok oldaláról kezelték a kérdést. Ez adott indítékot BORTNYIK Sándornak arra, hogy 1933-ban megindítsa *Plakát* című folyóiratát, amely mindmáig egyetlen plakátművészettel foglalkozó folyóiratunk és ugyanakkor ma már majdnem teljesen ismeretlen és annyira ritka, hogy az Országos Széchényi Könyvtár Hírlaptárából is hiányzik.

A *Plakát*, az „új művészet új magazinja”, ahogyan a alcím hirdeti, BORTNYIK Sándor magánvállalkozása volt; a szerkesztést és a kiadást egyaránt saját maga látta el. A lap célját a szerkesztő az 1. számban a következőkben adta meg: „A Plakát azért született meg, hogy propagandát csináljon a kvalitásos művészi reklámnak. A Plakát munkatársai a magyar reklámtervező művészek és a reklámmal esztétikai vagy gyakorlati alapon foglalkozó írók. A Plakát érdekes és újszerű rovata az „Ötletvásár”. Ebben a rovatban módot nyújtunk előfizetőinknek és olvasóinknak arra, hogy jónevű grafikusok reklámötletei, reklámtervei közül válogassanak. A Plakát minden hónapban közli az előző hónap reklámtermésének legjavát. A Plakát minden hónapban meginterjúvolja vezető reklámozóink egyikét a vélemények tisztázása és a közös célok érdekében. A Plakát foglalkozni fog mindennel, ami képszerű alakítás: a képzőművészet, film, színház stb.” Valóban gazdag program és a megjelent számok igen sokat meg is valósítottak belőle; több célkitűzés megvalósítása azonban (film, színház stb.) elmaradt.

A *Plakát* első száma 1933. februárjában jelent meg a régi 1/4 íves plakátnagyságban (31 × 47 cm.), műnyomó papíron. A fejléc évi tizszéri megjelenést ígért, a lap azonban csak a nyolcadik számig jutott el, és ezzel megszűnt. A második szám márciusban, a harmadik májusban, a negyedik júniusban, tehát meglehetősen folyamatosan látott napvilágot, a következő négy szám azonban már két összevont számban jelent meg (5—6. sz. augusztus—szeptember, 7—8. sz. pedig már hónap megjelölése nélkül) s ez előrevetítette a folyóirat megszűnésének a valószínűségét, ami be is következett; a folyóirat a 7—8. számmal végleg megszűnt.

A *Plakát* 1. száma a Helikon-Bíró Rt. nyomdájában, a 2—8. szám pedig a Korvin István-nyomdában készült, céljának és tartalmának megfelelően igen szép nyomdai kivitelben. A nyomdák propaganda-célok miatt ingyen vállalták a nyomást s a Révész és Ehrlich cég is ingyen vállalta — hasonló okból — a klisék készítését.² A szerkesztő-kiadót így lényegében csak a lap szellemi előállítására és a papírköltség terhelte. Az évi előfizetést a kiadó 10,— pengőben állapította meg; az egyes számok 1,— pengőbe, a kettős számok 2,— pengőbe kerültek. BORTNYIK Sándor az előfizetési kedv fokozására ingyen plakáttervsorsolást is nyújtott a legjobb magyar plakátművészek (BERÉNY Róbert, BORTNYIK Sándor, CSILLAG Vera, FARKAS Sándor, HALÁSZ János, KNER Albert, LÁNYI Imre, NEMES György, PERLMUTER Magda, RADÓ György, SÓS Jolán és SZULNER Zsuzsa) alkotásaiból. Az előfizetők száma így sem volt nagy; a folyóirat utcai árusításra nem került, előfizetői

¹ *Reklámélet*. Szerk. BALOG Sándor. 1928—1938.

² BORTNYIK Sándor szóbeli közlése.

pedig a legnagyobb iparvállalatok és kereskedelmi cégek közül kerültek ki — azok sem voltak azonban sokan. A lap számonként 200 és 300 közötti példányszámban jelent meg³ és éppen ez az alacsony példányszám magyarázza, hogy a folyóirat ma már igen ritka.

A folyóirat szellemi előállításában a szerkesztő BORTNYIK Sándor mellett a legkiválóbb magyar művészettörténészek, művészek és reklámszakemberek működtek közre. Elég, ha BÁLINT György, a kitűnő publicista, BARINKAY Ferenc, BEÉR János (reklámjogász, később egyet. tanár), RADÓ György (grafikus), BALOGH József (reklámszakember), ÚJHÁZY György, BERÉNY Róbert (festő- és grafikusművész), ÁRTINGER Imre (művészeti író), RÓZSAFFY Dezső (művészettörténész), ROSNER Károly (művészeti író), RABINOVSKY MÁRIUSZ (művészettörténész), NAMÉNYI Ernő, KANDÓ Gyula és MITTAY László nevét említjük.

A cikkek zöme plakátművészettel foglalkozott. BORTNYIK Sándor ez irányú cikkei (*Modiáno plakátjai, Kontármunka a reklámművészetben, Mechanizált grafika, Halotti beszéd a „modern” plakát felett* stb.) ma is érvényes műfajesztétikai megállapításokat tartalmaznak. De a ma is korszerű plakáesztétika szempontjait képviselik RADÓ György (*Az utca képeskönyvében*), BALOGH József (*Plakáttervezés, plakátpályázat, Aki a plakátot hátulról látja*), BERÉNY Róbert (*Rajzolás és rajztudás*), BARINKAY Ferenc (*Az ábécé szin-szimbolikája*), ROSNER Károly (*Egy kis statisztika*) stb. cikkei is.

A reklám és a reklámművészet egyéb területei közül a *Publikum és a reklám* c. cikk, valamint ÚJHÁZY György (*Az ablakon kidobott pénzről, amely nem jön be az ajtón*), MITTAY László (*Aszfalköltészet*), KANDÓ Gyula (*Hogyan dolgoznak a párizsi reklámirodák, a „publicité”-k*) és NAMÉNYI Ernő (*Kner Albert grafikája*) érdemelnek említést. Érdekes adatokat tartalmaznak a *Régi idők jó újsághírdetési* és a *Hol jelent meg az első újsághírdetés* című írások is; az előbbi 1849-től közöl adatokat, az utóbbi pedig a legrégebbi újsághírdetést a *Relations Courier* 1673. évi folyamából adja közre.

A Plakát célkitűzéséhez híven igyekezett beszámolni a fontosabb képzőművészeti kiállításokról is. Erre utalnak ÁRTINGER Imre: *Nemzeti képzőművészeti kiállítás a Múcsarnokban*, RÓZSAFFY Dezső: *Francia rajzok kiállítása a Szépművészeti Múzeumban*, ROSNER Károly: *Magyarország grafikai művészete a milánói triennálén*, BORTNYIK Sándor: *Vásárhelyi Győző kiállítása az Ernst-Múzeumban* (VÁSÁRHELYI Győző, ma VICTOR VASARELY BORTNYIK tanítványa volt s a kiállításon reklámgrafikákat mutatott be) című írásai.

BORTNYIK Sándor folyóirata rendszeresen figyelemmel kísérte és ismertette a világ vezető reklámművészeti folyóiratait. Az egyes számokban a *Gebrauchsgraphik*, a *Die Neue Stadt*, a *Commercial Art and Industry*, a *Modern Publicity*, a *Buch- und Werbekunst*, az *Arts et Métiers Graphiques*, a *Contact* stb. bemutatása lehetővé tette a reklámművészet hazai művelőinek, hogy betekintést nyerhessenek a szakma külföldi eredményeibe.

A Plakát értékes cikkei mellett elsősorban jól válogatott reprodukciós anyagával igyekezett feladatát betölteni. A képanyag az egyes számok kb. kétharmadát tette ki. Plakátművészeink közül BORTNYIK Sándor, BERÉNY Róbert, HALÁSZ János, SÓS Jolán, LÁNYI Imre, DÁNIEL Zoltán, K. LUKÁTS Kató, MOLNÁR C. Pál, IRSAI István, PÓLYA Tibor, CZIZMAZIA Kálmán, FARKAS Endre, FARKAS Károly, SZULNER Zsuzsa, PERLMUTTER Magda, DONNENBERG Róbert, RÁCZ Vera, SEBOK Lajos, ZOLTÁN Kata, FILO és VÁSÁRHELYI Győző alkotásait mutatta be a folyóirat; könyvcímlapok és prospektusok reprodukcióival BORTNYIK Sándor, RADÓ György, KNER Albert, HAIMAN György, NEMES György, VÉGH Dezső, VÉGH Gusztáv, MOLNÁR C. Pál, HALÁSZ János, LÁNYI Imre, CSILLAG Vera, BERÉNY Róbert, GERGELY Tibor, GÖRÖG Ata, SZULNER Zsuzsa, FARKAS Sándor, CSIZMAZIA Kálmán, SÜSZ István és MADARAS László szerepeltek. De közölt a lap könyv-illusztrációkat (VÉGH Gusztáv, MEDVECZKY Jenő, BERÉNY Róbert, BORTNYIK Sándor,

³ BORTNYIK Sándor szóbeli közlése.

BYSSZ Róbert, DALLOS Hanna, TÁBOR János, KNER Albert, E. KÜHNER Ilse), újságreklám-rajzokat (T. SCHILLINGER Ágnes, MATSKÁSSY Gyula, KOLOZSVÁRY Sándor, MARX Ferenc, FILO, BERGER Oszkár) és kötésterveket (KNER Erzsébet, BORTNYIK Sándor, PERLMUTTER Magda, FISCHER József) is.

A *Plakátban* megjelent tárlatbeszámolókat ugyancsak gazdag illusztrációs anyag kísérte. A lap olvasóinak módjukban állt PÁTZAY Pál, SZŐNYI István, TORNYAI János, MÁRFFY Ödön, BERNÁTH Aurél, MOLNÁR C. Pál, KMETTY János, BERÉNY Róbert, SZOBOTKA Imre, EGRY József, FERENCZY Noémi, BORTNYIK Sándor, Pablo PICASSO, R. FULLER, E. DELACROIX, J. F. MILLET, H. DAUMIER, A. RENOIR stb. legszebb alkotásainak reprodukcióival is megismerkedni.

Természetesen e cikknek nem lehet feladata, hogy a *Plakát* minden szerzőjét, cikkét és reprodukcióját felsorolja; az adott ízelítő azonban bőségesen elég arra, hogy a folyóirat magas művészi színvonaláról, megalkuvás nélküli igényességéről bárki, a folyóirat közelebbi ismerete nélkül is meggyőződhessek. A *Plakát* korai megszűnése — amely részben a megrendelők részvétlensége, részben anyagi okok miatt következett be — a maga korában is komoly vesztesége volt művészeti folyóirat-irodalmunknak. Valószínűleg kis példányszám miatti ritkasága volt az oka, hogy cikkeit a Bíró-féle művészettörténeti bibliográfia sem dolgozta fel⁴ és a művészettörténeti irodalomban is ismeretlen. Egyedül a *Művészeti Lexikon* utal rá BORTNYIK Sándorral foglalkozó cikkében.

GALAMBOS FERENC

⁴ *A magyar művészettörténeti irodalom bibliográfiája*. Bp. 1955.